

Thomas Hobbes

LEVIJATAN ili Građa, oblik i moć crkvene i građanske države

Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004. 512 str.

Hobbesov *Levijatan* jedno je od onih djela kojima se bez zadržske pripisuje atribut "klasička". Oznaka "klasič" običava se pridavati ostvarenjima koja svojom autentičnošću, bogatstvom sadržaja, snagom izražaja, izrazitom poticajnošću i mogućnošću aktualizacije predstavljaju neiscrpan izvor nadahnuća brojnim generacijama mislilaca. Otkad je 1651. prvi puta objavljen, *Levijatan* tijekom stoljeća doživljava nebrojena izdanja. U dijalogu s Hobbesovim idejama nastaje impozantan broj knjiga, studija, članaka i drugih stručnih radova. Osim toga, pojedini Hobbesovi jezični izričaji i formulacije, poput one poznate "*čovjek je čovjeku vuk*", postaju neizostavni dio svakodnevnoga kolokvijalnog govora iako se pritom, po pravilu, gubi širi kontekst i izvorni smisao Hobbesovih misli.

Iako se ponajprije može kategorizirati kao rasprava iz političke filozofije, *Levijatan* umnogome premašuje okvire eminentno političkog spisa te je u njemu sadržano tematiziranje različitih antropoloških, etičkih i socioloških pitanja. Upravo ta širina i kompleksnost Hobbesove misli zasigurno pridonose dugovječnosti i neprekidnoj svježini *Levijatana*. No sva veličina i epohalnost ovog djela izlazi na vidjelo kad ga sagledamo u širem historijskom kontekstu razvoja političke teorije. *Levijatan* u mnogim aspektima reprezentira izuzetno značajnu stepenicu u razvoju novovjekovne političke misli te ujedno označava radikalni raskid s političkim idejama dominantnim tijekom srednjeg vijeka. Ova tvrdnja vrijedi kako za izneseni idejni supstrat tako i za argumentacijski instrumentarij kojim se Hobbes služi.

Ako se razmatra Hobbesova metoda, vidljiv je odmak od aristotelijanske tradicije. Naime prema Aristotelovu shvaćanju, društvena, odnosno politička zajednica ljudima je unaprijed zadana te je čovjek po samoj svojoj prirodi "politička životinja". Nasuprot tom apriorističkom shvaćanju državne zajednice, Hobbes svoju teo-

rijsku poziciju gradi na posve drukčijim temeljima. U izgradnji vlastite političke teorije polazi od misaonog eksperimenta u kojem pretpostavlja fiktivno preddruštveno i preddržavno stanje u kojem ne postoje nikakve institucije niti bilo kakvi instrumenti za regulaciju interpersonalnih odnosa. U takvom zamišljenom *prirodnom stanju* na vidjelo izlazi egoističnost ljudi čije je djelovanje determinirano strastima i nagonima. Budući da svaki individuum ima *prirodno pravo* i slobodu da se vlastitim snagama služi kako bi održao egzistenciju te da svi ljudi imaju jednake sposobnosti za postizanje egoističnih ciljeva, u prirodnom stanju, bez zajedničke vlasti koja bi sve držala u strahu, prevladava neprestani "*rat svakog čovjeka protiv svakog drugog*" (str. 91). Stoga je prisutan neprekidan strah i opasnost od nasilne smrti. Upravo je strah od smrti fundamentalni razlog koji navodi ljude da konstituiraju društvene i državne institucije i tako osiguraju mir i osobnu sigurnost. Sklapanjem *društvenog ugovora* napušta se prirodno stanje i uspostavlja se društveni, odnosno državni poredak koji se temelji na odricanju dijela prirodnih prava svih pojedinaca i njihovu prenošenju na jednog čovjeka ili na skup ljudi koji time postaje *nositelj* a ujedno i *predstavnik zajedničke osobe* (str. 122, 123). Država je uspostavljena u trenutku kad pojedinci međusobnim dogovorom autoriziraju radnje izabranog predstavnika kao da su njihove vlastite (str. 123). Nositelj te zajedničke osobe naziva se *vrhovnim*, odnosno *suverenim vladarom*, a njegova je osnovna zadaća osiguravanje mira unutar državne zajednice i obrana od vanjskih sila. Treba naglasiti da je donošenje društvenog ugovora voljni čin razumnih pojedinaca. Upravo u ovom momentu ogleđa se oprečnost Hobbesove misli u odnosu na Aristotelovo stajalište. Iz Hobbesove argumentacijske linije proizlazi implikacija o artificioznosti društvenog uređenja. Drugim riječima, društvene i državne institucije umjetne su tvorevine koje su rezultat dobrovoljnog sporazuma jednakih individuumu.

Ovaj tip argumentacije karakterističan je za novovjekovnu političku filozofiju. *Teorija društvenog ugovora* u političkoj i socijalnoj filozofiji osobito je bila zastupljena tijekom 17. i 18. stoljeća. Nakon Hobbesa, ovim su se teorijskim pristupom u iznošenju svojih ideja koristili iznimno utjecajni mislioci: Spinoza, Locke

i Rousseau. Konzekvencije teorije društvenog ugovora iznimno su dalekosežne budući da one na epohalno nov način konceptualiziraju model suvereniteta. Sve do Hobbesa, suverenitetu, poimanom kao apsolutna i trajna vlast unutar određene republike, pripisivalo se transcendentno podrijetlo. Dakle kao kanon vrijedila je teorija o *božanskom pravu vladara* na vlast. Hobbes tu poziciju u potpunosti smatra neodrživom te iz njegove teorije društvenog ugovora proizlazi stav da suverenitet izvorno pripada narodu. Iako se u trenutku formiranja državne vlasti suverenitet u potpunosti i ireverzibilno prenosi na izvanjski autoritet, od presudnog je značenja Hobbesovo nastojanje na legitimiranju vrhovne vlasti od strane naroda. Prema tome narod je taj koji mora dati pristanak na vlast. Upravo reinterpretacija modela suvereniteta jedan je najvećih Hobbesovih doprinosa razvoju političke teorije. U ovom stavu očit je Hobbesov radikalniji raskid sa srednjovjekovnom političkom tradicijom.

No odbacivanje teorije o božanskom pravu kraljeva nije jedini aspekt Hobbesova odmaka od srednjovjekovlja. Hobbes je žestoki kritičar Crkve i crkvene vlasti pa stoga ne treba čuditi što je najveći dio *Levijatana* posvećen tematiziranju *kršćanske države* i minoriziranju njezine uloge. Za Hobbesa nema dvojbe, religijska vlast mora biti podređena vlasti svjetovne države. Zbog ovakvog stava prema religiji, ne samo *Levijatan* nego i ostali Hobbesovi spisi dolaze na popis zabranjenih knjiga. Hobbesova pozicija jasnija je ako razmotrimo društveno okruženje u kojem je živio i djelovao. Naime za to povijesno razdoblje karakteristični su brojni konfesionalni ratovi. Izlaz iz krvavih vjerskih obračuna i prevladavanje vjerskih partikularizama Hobbes vidi u konstituiranju snažne građanske države.

No upravo je pitanje obilježja državne vlasti i dosega njezine moći možda i najčešće raspravljena dimenzija Hobbesova mišljenja. U *Levijatanu* Hobbes zagovara koncepciju apsolutne i neograničene vlasti države. Hobbes ne predviđa diobu vlasti pa je stoga sva vlast akumulirana u jednoj instanciji, točnije u rukama je vrhovnog vladara. Nakon što je vrhovni vladar jednom sporazumno određen, njegov se položaj više ne može dovesti u pitanje niti podanici mogu biti oslobođeni svog podaništva. Vrhovni vladar donosi zakone i pravna pravila. Rješavanje pravnih pitanja i odlučivanje u

sporovima također je u njegovoj ingerenciji. Usto ima pravo legitimne uporabe sile sa svrhom očuvanja mira i sigurnosti. Upravo on bira savjetnike, ministre i državne službenike te kažnjava podanike i iskazuje im počasti. Ukratko, prava vrhovnog vladara iznimnog su opsega i na snazi su dokle god je vladar u stanju jamčiti mir i sigurnost podanika te ih zaštititi od izvanjskih napadača. Hobbes je svjestan zastrašujuće snage državne vlasti pa stoga državu uspoređuje s *Levijatanom*, čudovišnom morskom nemani koja se spominje u jednom od biblijskih tekstova. *Levijatan*, odnosno vrhovni vladar, predstavlja *smrtnog Boga* (str. 122) koji svu svoju moć usmjeruje prema održanju mira. Prema Hobbesovu mišljenju, moćna paternalistička država nužan je preduvjet zakonski uređenoga društvenog života. Radi zauzimanja ovakve pozicije, Hobbesov je nauk osobito bio štovan od strane zagovornika apsolutne monarhije. No iako Hobbesov vrhovni vladar raspolaze neograničenom moći, podanicima je ipak ostavljena određena sfera slobodnog djelovanja. Naime vrhovni vladar po samoj prirodi stvari ne može propisati legislativne akte ili odrediti pravila kojima bi se reguliralo djelovanje podanika u svim životnim situacijama pa se stoga sloboda podanika zasniva na *šutnji zakona* (str. 152). Zasiurno se Hobbesovoj koncepciji države mogu uputiti izvjesni prigovori. Time se, međutim, ne umanjuje njezin historijski značaj. Bez obzira na to iz koje se perspektive gledalo na Hobbesovu teorijsku poziciju i kako se interpretirale njegove ideje, ostaje neospornim da je Hobbes prvi mislilac moderne države, odnosno da je prvi koji državnu vlast vidi kao neizbježan instrument regulacije društvenog života.

Ukratko smo podvukli neke ključne momente Hobbesova mišljenja. Dakako da o Hobbesu i *Levijatanu* može još mnogo toga biti rečeno. U ovom trenutku još treba naglasiti da se privlačna snaga *Levijatana*, osim u samom sadržaju djela, krije i u iznimnom literarnom doživljaju koji nudi. Zahvaljujući vrijednom izdanju *Naklade Jesenski i Turk*, ovo klasično djelo nedavno je dostupno i zainteresiranoj domaćoj čitateljskoj publici. Opremu knjige upotpunjuje privlačno grafičko oblikovanje, a prepoznatljivost joj osigurava umanjena reprodukcija originalne naslovne stranice prvog izdanja.

Krešimir Žažar